

Shukur aka ham bog'ini yaxshi ko'rardi... Ushbu kamtarona mashqimni hikoyachiligimizning piri — rahmatli Shukur Xolmirzaev xotirasiga bag'ishladim. Rozi bo'lsin.
Muallif

U o'rtamiyonagina yozuvchi edi. Bu endi har baloni o'qiyverib osmonga sapchiydigan bo'lib qolgan bizga o'xshash «dono»larning fikri. Albatta, u Mark Tven, Daniel Defo, Janni Rodari yoki Prishvin singari buyuk salaflarini birmuncha o'qigan, bugun bolalar dunyosini zabt etgan Garri Potterni ham elas-elas eshitgan, bizning davra bayroq qilgan Joys, Prust yoki Dos Passos degan mashhuri jahonlardan esa mutlaqo xabarsiz bir «lodon» edi. Boz ustiga — uncha-muncha yozgani maktab darsliklariga kiritilganiga qaramay, umr bo'yi biror mansab-martabani ko'rmagani uchunmi, yo o'zi ham o'lgudek tortinchoq, xokisorligi sababmi, «katta» adabiyot vakillari orasida kiroyi salmog'i yo'q, bizga o'xshaganlar-ku odam hisobiga qo'shmaydigan kampsand qalamkash edi.

Ammo, o'rinsiz andishani chetga qo'yib gapirganda, u maydonda ot surib yurgan dongdor otaxonu akaxonlarning ko'pchiligiga nisbatan asl adabiyotga yaqinroq, hatto uning sodiq fuqarosi edi. Darvoqe, fuqarosigina emas, jafokash mardikori ham ediki, bu xususda mavridi kelganda so'zlanar. U yolg'on yozishni bilmasdi, chunki uydirma to'qish qo'lidan kelmasdi. Sirasi — u yozadigan narsalarga g'irromlik aralashtirib bo'lmas, bunga zarurat ham yo'q edi.

U rasmona adiblar singari bolalik chog'laridanoq yozuvchi bo'lishni diliga tugmagan, ilk ijodini she'r bilan boshlab, devoriy gazetalarni obod qilmagan edi. Uning ustoz shoirlarnikiga o'xshagan ibratli bir tarjimai holi ham yo'q, bolalik kunlarida ertak so'ylab berguvchi buvisi ham bo'lmagan — tuqqan onasi kimligini bilmaydigan shum yetimda buvi nima qilsin! U nihoyati bir o'zi ixlos qo'ygan adabiyot muallimidek bo'lishni tilardi, xolos. Qarangki, kelib-kelib shu muallim uning hayotini o'zgartirib yubordi. Tabiat mavzuidagi inshosini o'qib u «Kelajakda sendan yozuvchi chiqadi!» dedi. Unday-bunday kishi emas, aynan — yozuvchi! Bu gap taqdir xukmidek yangradi. Yo'qsa, uzoq bir tog' qishlog'ida telbanamo bir kampirning qo'lida musht yeb o'sgan bu besohib yetimcha bir kun kelib shunday odam bo'lishni xayoliga keltira olarmidi?

Ko'p yillardan keyin, hamma narsa pulga chaqiladigan zamon kelganda ma'lum bo'ldi: u yozuvchilik qilmaganida binoyidek bog'bon bo'lar ekan. Bog'bonlik yaxshi-da, bori naqd: yetishtirgan meva-chevangizni bozorga olib chiqishga iymansangiz, o'zi so'rab kelib, arzon-garov bo'lsa-da, ko'tarasiga ortib ketadigan biror chaqqon juftgarchi har doim topiladi! Nimagadir andarmondek chetga o'girilib turasiz, beradiganini berib ketadi. Ijodiy ishni yig'ishtirib butunlay bog'bonlikka o'tishga esa ori yo'l bermasdi: shuncha yil nonini yeb, yaxshimi-yomonmi, shu tufayli nom taratib, endi zamon sal yuz burganda muqaddas ahdga xiyonat qilish nomardlik emasmi?!

Voqean, uning bog'bonligi o'sha adabiyotga muhabbatining chambarchas bir bo'lagi edi; bu boqqa, bog'bonlikka ham adabiyot orqali kelgan. U asosan tabiat mavzuida yozardi. Tabiatni odamlar dunyosidan kam bilmas, unga chinakam mo'jiza deb qarar edi. O'zingiz o'ylang-da: bir qarich cho'pni yerga suqsangiz, bir kuni u novda-niholga aylanadi, o'sadi, kurtak tugadi, butoq chiqaradi, tanasi yo'g'onlasha-yo'g'onlasha, shirin-shakar meva beradi! Shunday ne'matlar bilan tirik-da odamzod! Bunisiyam mayli, tasanno, bahor keldi deguncha barq urib gullashi-chi! Kuzda xazonga do'nib yurakni hazin-hazin hislarga chulg'ashi-chi! Qish faslida oppoq qor malikasiga aylanishini aytmaysizmi! Mo'jiza bo'lmay nima bu?! Birato'la bog'bonlikka o'tib ketmaganining tag'in bir sababi — bu atrof-javonibda, ayniqsa, chala qurilgan mana shu qo'rg'onda uni hamma «domla» deb atardi. Nega «domla»? Domla bo'lgach, xomtoku payvanddan boshqa yana biror hunar ham kerak-ku! Iya, shunday hunar bor-ku o'zi!

(Keling, biz ham uni «domla» deb atayqolaylik. Yaxshidir-yomondir, bir adibni «domla» atasak, rostakam domlalar martabasidan tushib qolmas! U yog'ini aytasangiz, yozuvchi qavmi ham aslida muallim: adabiyotni sev deydi, yaxshi bo'l, yomonlikdan tiyil, deydi! Mabodo uni boshqa biror nom bilan atagudek bo'lsangiz, bu tangu tor, maydagap davrada darrov «Kimni yozibdi? Kim ekan? Nima debdi?» qabilidagi har xil shubha-gumonlarga botib yurasiz — kimga zaril?! Domla, domla, vassalom! Domladan ko'pi bormi? Salla

o'ragani ham,allasiz va'z aytgani ham — domla-da!)

Asli bu nomni unga dastavval yozuvchi rais qo'ygan edi.

Unda qahramonimiz hali yoshlar nashriyotida muharrir bo'lib yurardi. Bir kuni direktor uni xuzuriga chorlab, istarasi issiq, o'zi juda bahaybat bir odam bilan tanishtirdi. Poytaxtga tutash bog'dorchilik tumanlaridan birida kolxoz raisi ekan. Qarang, mash'al rais bo'laturib, shu odam ham dardi bedavoga yo'liqibdi — yozar ekan! Yozmasa turolmas ekan! Ay, bog'-rog'ingga qara, hosildorlikni o'yla, yillik rejalarni sharaf bilan ado etib orden-medal olsang, qaxramon bo'lsang-chi, anoyi banda! Bulardan ortsang, mehnatkashlarning holidan xabar ol, beva-bechoraga qayishgin, inson! Yo'q-da, qo'li qichiydi. Yozmasdan turolmaydi!

Direktor tanishtiruvdan maqsadini yashirib o'tirmadi:

— Rais buvamizning ko'lyozmalari nashriyotimiz rejasida turibdi!

Muharrir peshonasini tirishtira-tirishtira yillik rejalar ro'yxatida bunaqa qo'lyozma borligini eslayolmadi.

Ro'yxatda bo'lmasa, direktor aytganidan keyin bo'ladi-da, nodon!

Raisning qo'lyozmasi qarab bo'lmaydigan bir ahvolda edi. Boz ustiga, «soqov» moshinkada ko'chirilgan bu dardisarni poytaxtga qatnab o'qigan o'sha yerlik bir adabiyot muallimi o'zicha tuzatmoqchi bo'lib battar rasvo qilgan ekan — xuddi a'lochi o'kuvchining «to'ppa-to'g'ri» yozilgan inshosiga o'xshaydi: «borgan edi», «kelgan edi», «aytgan edi». A'lochisi qurg'ur ham anovi dongdor otaxonu akaxonlarning kitoblarini o'qib qoqbosh bo'lgan-da!

Xo'sh, bu yog'ini nima qilish kerak? Nashriyot rejasiga kirgan qo'lyozma otlig' jonivor kitob bo'lib chiqishi shart! Ayniqsa — direktor buyurganidan keyin! Bo'lim mudiri ham bir gapni takrorlagani takrorlagan: «Odam qiling! Odam qilasiz, tamom!»

Muallifning nimasidir muharrirga yoqqan edi.

Direktor vazifa yuklayotganda shunday bahaybat odam, yana deng — rais, mash'al rais unga allaqanday iliqlik bilan tikilib turdi.

Xudoylig'ini aytganda, havaskor muharrir — adabiyot muallimining tahrirlari orasidan nimadir yilt-yilt ko'rinib qolardi. Nashriyot muharriri direktor huzuriga kirib, qo'lyozmaning asl «raisi» nusxasini so'rattirdi. O'sha kunlar rais yig'im-terim bilan band, dahmazani uning Olashovur degan sho'x-shalayim shofyori keltirib berdi. (Rais buvamiz yozishdan ko'ra, kishiga laqab taqishga usta ekan: Olloshukurni u hazil aralash shunday atardi. Keyinchalik qahramonimiz bu chindan ham olashovurroq yigit bilan rosa sirdosh ulfat bo'lib ketdi.)

Muharrir direktordan ikki hafta ruxsat olib (ikki oy so'rasa ham yo'q demasdi o'shanda), uyiga qamalib o'tirdi-da, qo'lyozmani boshqatdan yozib chiqdi. Qo'lyozma uncha-munchasidan qolishmaydigan, «to'yga borgudek» bir asarga aylandi.

Kitob chiqqanidan so'ng uch-to'rt kun o'tib muallif to'ppa-to'g'ri muharrir o'tiradigan xonaga kirib keldi.

Muharrirning salomlashgani cho'zgan qo'lini do'stonasiga bir chetga siltab, quchoqlasha ketdi.

— Rahmat, domla!

Rais quruq rahmat bilan cheklanadigan nokas emas ekan. Shanba kuni Olashovurni yuborib, uni kolxoziga taklif qildi. «Bog'i Eram»ining o'rtasidagi bahavo shiyponda «chortang» ziyofat berdi. To'n yopdi. Ertasiga ham quruq qaytarmadi.

Ziyofat qizigan chog'i umrida bunday izzat-ikromni ko'rmagan muharrir sho'rlik kelgusi ijodiy hamkorliklarga so'z berib yubordi.

Hademay matbuotda «xo'jalik tashvishlaridan ortib shundoq ajoyib asar yozgan rais buva»ni sharafllovchi qo'sha-qo'sha taqrizlar paydo bo'ldi. Shuncha kitob chiqarib yozuvchining o'zi bu kadar ta'rif-tavsif eshitmagan edi. Lekin muallifdan ortiq quvongan bo'lsa quvongandirki, aslo g'ayirligi kelgani yo'q — axir, o'zining mehnati!

O'sha paxtaband taqrizlarning aksariyat mualliflarini u keyinchalik hosil bayramlariga bag'ishlangan tantanalarda, ayniqsa, «Bog'i Eram»dagi gavjum to'kin-sochin ziyofatlarda ko'p bora uchratdi. Ular yozgan taqrizlaridagi gaplarni bu yerda alyorga ay-lantirib, dasturxonda turgan shampan vinosi misol ko'pirtirib takrorlashardi. Rais — muallif mehmonnavozlik tashvishlariga band bo'lib, bu hamdu sanolarni negadir birmuncha loqayd, parishonhol eshitardi.

Bir yil o'tar-o'tmas, kattakon ombor daftariga pala-partish bitilgan yangi qo'lyozma keldi nashriyotga.

Xayriyat, bu safar unga adabiyot muallimining qo'li tegmabdi — o'tgan galgi xizmatlari evaziga u maktab

direktorligiga ko'tarilib ketgan bo'lsa ajab emas. Lekin endi qo'lyozmani «odam qilish»ga ikki hafta u yoqda tursin, hatto ikki oy ham kamlik qilardi.

Behisob xo'jalik tashvishlari boshidan oshib-toshib yotgan, o'zi bahaybat, og'irkarvon bir odam azza-bazza qo'lga qalam olishga fursatu hafsalani qayoqdan topar ekan? Muharrirning bu taajjubiga javoban muallifning mahrami Olashovur se-kingina «sekret»ni ochdi. Rais buva har erta tonglay idorasiga kelib, bir qo'lida dastro'mol, peshonayu bag'baqalarini arta-arti, ikki betdan qog'oz qoralamasa, ko'ngli joyiga tushmas ekan. Qizg'in «e'jod» damlarida Olashovur unga paydar-pay choy damlab berib turar emish: ilhomingizga baraka! O'z navbatida biz ham bu jasoratga tahsin aytmusak uyat bo'lar: quntu hafsalangizga ofarin, rais buva!

Aslida, ermakka qog'oz qoralash unchalik mush-kul ish emas: jindak vaqtu ishtiyoq bo'lsa — kifoya. Rostakamiga kitob yozish, yozganda ham yaxshi yozish esa — qiyin, o'h, juda qiyin! Chala-chulpa qog'ozga tushgan gaplari kitobga aylanib, bebiliska hamdu sano eshitib turgan martabali muallif buni qaydan bilsin?!

Lekin raisning bilganlari ham kam emas ekan. U direktor oshnasi bilan kelishib, «domlasi»ga ikki oylik ta'til olib berdi-da, uni birato'la «Bog'i Eram»ga ko'chirib ketdi.

Yop-yorug', shinamgina xona. Xuddi mashhur she'rdagidek derazasi oldida bir tup o'rik o'sgan. To'g'ri, hozir oppoq gullarini to'kib, yoz fasliga monand siporoq kepataga kirgan. Tevarak-atrof jimjit. Sukunatni moshinkaning to'xtab-to'xtab chiqillashigina buzadi, xolos. Necha mahal demang — obu ovqat tayyor. Qorovul chol xizmatda. Pazanda-oshpaz ham o'zi. Yoshi muharririmizdan xiyla ulug'rog'-u, lekin xizmatga qolganda chaqqon. «Eshon, hoy!» desangiz — bas. Ba'zida, indamasangiz, qo'pol, qoq-quruq barmoqlari bilan yozuv moshinkasini ham artib, yaltiratib qo'yadi. Kamgap, sezgir. O'rnini biladi.

Uning hisobidan ham gapni sho'x-shalayim Ola-shovur gapiradi. U ko'pincha tun-allamahalda paydo bo'ladi. Bir olam xabaru hangoma bilan. Shiyponda o'tirib qittak-qittak qiladilar. Olashovur gohida o'zidan novcharoq, arzimagan gapga ham haholab kulib yuboradigan erkakshoda bir ayolni boshlab keladi. «Hoy, Eshon!» deb qo'yadi ko'rsatgich barmog'ini labiga ko'ndalang qilib. Muharririmiz bergan nomdan mamnun oshpaz-qorovul «tushundim, tushundim» degandek sirdoshlarcha bosh qimtib, oshxona tomon zipillaydi. Uch kishilik jarang-jurung bazmdan so'ng Olashovur qaqildog'ini qo'ltiqlab chekkaroqdagi xonaga kirib ketadi. Ketayotib, «Dugonasi bor!

Qalay, domla?» deb qo'yishni ham unutmaydi. Xoli bu maskanda zerikib, ko'nglida bir nimalar g'imirlasada, sipo muharririmiz sir boy bermay qo'lini ko'ksiga qo'yib iljayadi: «Rahmat, rahmat. O'zlari ko'raversinlar». U yoqdan bir damgina haholash eshilib turadi-yu, keyin tun sirlariga singib jimib qoladi. Haftada bir-ikki bor oqshomlari bu yer gavjumlashib ketadi. Poytaxtdan tashrif buyurgan nozik mehmonlar. Kechasi bir mahalga qadar charog'on shiypon fayzga to'lib, u yoqdan kulgi-qahqaha eshilib turadi. So'ng birdan hammayoq suv quygandek tinchib qoladi. Mehmonlar jo'nagan — shahar yaqin.

Bunday kezlarda sertashvish mezbon — muallif ba'zan muharriridan xabar olgani kiradi. «Qalay? Bo'lyaptimi?» «Bo'lyapti, rais buva». «Ketyaptimi?» «Ketyapti, rais buva». «Yashang, domla!» Andak shirakayfrok muallif ushoqqina muharririni ter hidi kelib turgan haybatli bag'riga bosadi. Kun bo'yi moshinka chiqillatish asnosi necha bor sho'rlik muallifning «qo'llarini sindirib», yetti pushtining go'riga g'isht qalab charchamagan muharrir — mehrga zor banda xuddi umrida ko'rmagan qiblagohi yo jigargo'sha og'asining isini tuygan kabi raisning keng-mo'l, sermuruvvat bag'rida erib ketadi. Biroq ertasi kuni yana shu ahvol. Ombor daftaridagi aji-bujilarni tatalay-tatalay, «Rais buvamiz bunday demoqchilar shekilli» deya ulardan jumla yasarkan, turib-turib joni chiqqudek bo'ladi: «Hah, yozaman degan qo'llaring sinsin! Hah, yozuvchilikni havas qilmay padarlaringga la'nat!» Qaniydi, mana shu singari bir eminlik sharoiti bo'lsayu mardikorchilikning basharasiga besh marta tupurib, o'tirib olib o'zingiz istagan narsani yozsangiz! Qaniydi! La'nat! Ming la'nat!

Ana shunday diqqat bo'lgan paytlari chiqib u bir aylanib keladi. Toriqib-toliqqan odam bog' kezib charchamaydi. Bu go'shadagi yagona yupanchi ham shugina o'zi. Daraxtlarning oldida bir-bir to'xtab, go'yo ular bilan tillashadi, sirlashadi.

Kechqurun bo'lajak ziyofat yuzasidan alohida farmoyish bergani kelgan rais bir kuni uni ana shunday bog' sayri chog'ida uchratdi.

— Bog'imiz zo'r-a?

— Zo'r, zo'r, rais buva!

— Bog‘i Eram-da bu! Giyohigacha o‘zim o‘tqazib, o‘zim katta qilganman! — dedi rais raisona bir viqor bilan. — Siz ham menga o‘xshab dov-daraxtga ishqibozmisiz deymen-a, domla?

— So‘ramang, rais buva. Jonu dilim-ku bu!

Rais «da-a» deya unga bir lahza tikilib turdi-da, keyin nechundir o‘ychan odimlab iziga qaytdi.

Ertasi kuni tushdan nari Olashovur paydo bo‘lib, «Yuring, sizni bir aylantirib kelay» deya muharrirni moshinasiga o‘tqizib, kolxozning shaharga tutash serdaraxt bir manziliga olib bordi. U yoq-bu yoqni ko‘rsatib:

— Qalay, ma‘qulmi? — deb so‘radi. — Sersuv, obod joylar-a? Hademay bu yerlar ham talash bo‘lib ketsa kerag-ov.

Qaytishda muharrir bu yurishlaridan maqsad ni-maligini so‘raganida, balodan boxabar Olashovur negadir qozonning qopqog‘ini ochgisi kelmadi:

— Biz topshiriqni bajardik, domla. Borib o‘sha yoqlarni bir ko‘rib kelinglar, devdilar xo‘jayin, mana, aytganlarini qildik. U yog‘ini o‘zlaridan so‘raysiz.

Oradan hafta o‘tib, bu gal endi raisning o‘zi ham qo‘shilib — uchovlon shu yerga yana kelishdi.

Daraxtzorning uch-to‘rt imorat qad rostlay boshlagan ko‘rkamroq tarafida uzunchoq bir parcha yer simto‘r bilan puxtagina qilib o‘rab qo‘yilgan edi.

— Domla! — dedi mirishkor nazari bilan shu yerga tikilib turgan rais. — Ko‘zni bir yumib-ochasiz. Mana shu joy — sizniki! Buyursin, omin!

Muharrir tili kalimaga kelmay serrayib qolgan edi.

Rais nari-beri yurib allanimani chamaladi-da, negadir Olashovurga qarab uqtirdi:

— Uy mana shu yerdan tushadi. Bir xonayu bir dahliz. Ortiqchasi nima kerak ijodkor odamga, to‘g‘rimi, domla? Ikki oy ichida bitishi shart. Chiroq-pirog‘iyu suv-puvi bilan. Kuzaklarga borib domla ko‘chib kiradilar. Tushunarlimi, Shovurbek? Gap

tamom!

Kechalari yotib uyqusi kelmaydi deng muharririmizning! Ko‘nglida bir quvonch gupurib, o‘rinlaridan turib ketaveradi. Odam bo‘lib kun ko‘rmagan boshiga bundayin omad qaydan keldi-ya, yo Olloh?

O‘ziga o‘xshagan bir benavo, dardmand xotini uzoq yili qazo qilib, uylangan yakkayu yolg‘iz o‘g‘li va ikki nevarasi bilan muharrir — beshovlon Chilonzordagi uch xonali katalakdek uyda istiqomat qilardi. Mana, xudoyim berdi! Yetti uxlab tushiga kirmagan orzu bir lahzada ro‘yobga chiqdi-qo‘ydi.

Muharrir oshig‘ich tarzda shaharga tushib, necha yillik qalam haqi hisobiga yig‘ilgan, hali xazonga aylanib ulgurmagan jamg‘armasini omonatxonadan pok-pokiza ko‘chirib oldi va uni yakshanba kuni xabarlashgani kelgan raisning qo‘liga tutqazmoqchi bo‘ldi.

— Buni cho‘ntagingizga solib qo‘ying, domla! — dedi rais qovog‘ini uyub. So‘ng, muharrir qistalangiga olib qo‘ymagach, shofyoriga imo qildi: — Mayli, ol, Shovur. Mebel-pebel, televizor-pelevizorga sarflarsan. Imorat «muddatidan oldin» — kuzakka qolmayoq bitdi hisob. Egasi bir quchoqlik ko‘ch-ko‘ronini ko‘tarib kelib joylashdi. Shu ixchamgina boshpanaga boqib ko‘zi to‘ymaydi deng — o‘ziniki! U fursatni qo‘ldan bermay kechagi ordona bog‘ning bir bo‘lagini xususiy boqqa aylantirishga kirishib ketdi. Ishni dov-daraxtning saragini sarakka, puchagini puchakka ajratishdan boshladi. «Bog‘i Eram»dan ko‘p gulu ko‘chat keltirib o‘tqazdi, payvandboplarini bilganicha payvand qildi, qurigan yoki bachki shox-butoqlardan ayamay voz kechdi. Xullas, kelasi ko‘klamga qadar bog‘ini yashnagan bir chamanga ay-lantirmaguncha qo‘ymadi. O‘ziyam shu mavsumdayoq undan so‘rab, bundan surishtirib binoyidek sohibkor bo‘ldi-qoldi.

Bu orada rais buvamizning kechmishnomasi bosma-xonadan yaltirabgina kitob bo‘lib chiqdi. Yana qo‘sha-qo‘sha taqriz, yana maqta-maqta, yana «Bog‘i Eram»da ziyofatlar.

Qo‘sh kitobning muhtaram muallifi sifatida raisimiz mamnuniyatlar bilan adiblarning rasmiy ro‘yxatiga ham tirkaldi.

Voh darig‘ki, bu qo‘shaloq quvonchlar ko‘pga cho‘zilmadi. Saratonning adoqlariga borib rais tappa to‘shakka mixlanib qoldi. Ayni shu faslga nomdosh, na shoh, na gadosi chora topa bilgan sovuqdan-sovuq bir dardga yo‘liqqan edi u. Muharrir hafta sayin qatnab valine‘matining ahvolidan xabar olib turdi. So‘nggi ziyoratlaridan birida otasi yo bir og‘asi bo‘lib qolgan bu odamning nadomat aralash aytgan gaplari sira esidan chiqmaydi.

— Shu, siz — shoirlarga ham tan bermadim-da, domla, — degan edi lahadning og‘ziga borib qolgan odam hamon tetik bir ovozda. — Menday bir omi, to‘poridan ham shoir yasadinglar-a, qoyil! Pul, mol-dunyo

degani har qanday vallomatini ham quturtirmay qo‘ymas ekan. Yoshingu soch-soqolingning andishasini qilmasangki, likobcha ko‘tarib sahnasiga ham chiqsang-da! Tavba, bo‘lmasa, men bir dalavoy dehqonga kim qo‘yuvdi shoirlikni! Hay, ahmoq kallaga kelgan ul-bulni qoralagan bo‘lsak qoralagandirmiz. Lekin xizmat sizniki-ku! Mehnatni siz qildingiz-ku! Shuni bilmay men bir lodonu ovsarmidim? Nima zaril deng-a! Mana, hammaginasi qolib ketar ekan... — Ajab bir errayim odam edi rahmatli — shu holida hazil gaplar qilganiga nima deysiz! — Yo o‘sha kitoblarimizdan birortasini olaketsammikan? Esdalikka-da. Boshginamning tagiga qo‘yib yotardim. Savol-so‘roqlaridan bo‘shaganda o‘qib-o‘qib, a? U yoqda bo‘sh vaqt ko‘p bo‘larmish-ku. Shudgor tashvishi bo‘lmasa, o‘g‘it deb, balo deb chopmasangiz... A, domla, nima dedingiz?

O‘zi-ku narigi dunyoga bir parcha kafan bilan ketdi, ammo go‘ring nurga to‘lgurdan mana shu bog‘ meros, yo‘q, esdalik bo‘lib qoldi. Esizgina, mardikorchilik qilib bo‘lsa-da, o‘sha bag‘rikeng insonning pushtipanohida yurgan kezlari, endi o‘ylab ko‘rsa, muharririmizga bir davru davron ekan! Keyin davron charxi bir aylandiyu goho o‘n-yigirma yillarda ham ko‘rilmaydigan voqea-hodisalar sanoqligina oylar domanasida sodir bo‘lib ketdi. Bir vaqtlar yuzlab odam ishlab, gurillab turgan nashriyot ko‘z ochib yumguncha bir hovuchgina jamoa jon saqlaydigan g‘arib bir chillaxonaga aylanib qoldi. Ijodiy xodimlar o‘tiradigan xonalarni allaqanday firmayu shirkatlar egallab oldi. Yo‘l-yo‘laklarda ham bemalol yurib bo‘lmas, eshik oldiga qadar turli-tuman do‘koncha bosgan edi. Hojatxonaga kirganda cho‘ntak kavlama-sangiz, qo‘riqlab o‘tirgan badfe‘l kampir kaltak bilan haydab soladi. Kechagina direktorga somsa tashib yurgan yugurdak bolalar bugun unga zo‘rg‘a salom berar, ko‘zlari alang-jalang, odamni vahimaga qo‘yadigan bir talvasa ichida «Biznes! Biznes qilamiz!» deyishar edi. O‘zingizni chetga olmasangiz, biznesiga qo‘shib yana bir balo qilib yuborishdan ham toymasdi ul kasofatlar!

Chiqargan kitobi negadir hech qayga o‘tmay qolgan nashriyotimiz endi ana shular hisobidan — ijara haqi evaziga kun ko‘ra boshladi. Tabiiyki, bunday sharoitda, har qancha mohiru tajribali bo‘lmasin, nafaqa yoshiga borib qolgan, buning ustiga «eskicha» fikrlaydigan — qo‘shma gap bo‘laklaridek ergashib yurishga, moslashuvga yo «katta»ga o‘shak tashishga noqobil muharrirga jamoada o‘rin yo‘q edi. O‘zi ham uzoqdan qatnayverib qiynalib yurmaganmidi, shartta bo‘shadi-qo‘ydi.

Xo‘sh, endi tirikchilik qanday o‘tadi? Buning ham yo‘lini yangi zamon o‘zi ko‘rsatib berdi. Ta‘bir ma‘qul sanalsa, nashriyotni u uyiga — mana shu boqqa ko‘chirib keldi. Gap 6u yoqda ekan deng! Sarson bo‘lib har kuni ishga qatnab yurmaysiz, bir tutam maoshga ko‘z tikib, rahbariyatning qosh-qovog‘ini poylamaysiz. Birgina alamli, armonli jihatini aytmaganda, bari sodda, bari naqd! Mo‘may biznes!

Yopiray, yozuvchiligu kitob chiqarib nom taratishga ishqiboz buncha ko‘p ekan! Lekin, ayonki, adib atalmoq uchun avvalo kitob bitmoq, kitob chiqarmoq uchun esa avvalo uni yozmoq lozim bo‘ladi. Masalaning shu tomoni ishkal edi. Talabgorlar orasida hali yozilmagan kitobini ko‘rish orzusida yurganlari ham topilardi. Rais rahmatli baharnav insofliroq ekan — o‘z qo‘li bilan ul-bul qoralardi. Bularga endi boshdan-adoq yozib berish kerak. Ajab zamon bo‘ldi-da: olimi chetda qolib, zolimlari olimlik da‘vosi bilan chiqqa boshladi. Kimning hamyoni g‘ozliroq bo‘lsa, qo‘lidan keladimi, yo‘qmi — kitob yozish, kitob yasash poygasiga kirishdi. Ko‘lidan keladiganlar esa bu tomoshadan lol — ularning hamyoni quruq; quruq hamyon bilan bosmaxonaga yakinlashib bo‘larmidi? Bundaylarning ba‘zisi daftar-qalamini momosidan kolgan sandiqqa tashlab, tirikchilik izmiga tushib ketdi. Ammo shu orada bir toifaga — uquvi haminqadar bo‘lsa-da, qo‘li qichib, yozmasdan turolmaydigan chaqqonlarga xudo berdi. Ular «ob-havoga mos», bozorboq asarlarni qatorlashtirib tashlayverdi — haligi qo‘lidan ish keladiganlar turli sabab bilan chetga chiqib ketgan-da; bos, davring keldi, bosib qol!

Lekin, avvalo, bunday «e‘jod» namunalarini kitob surobiga keltirish kerak-ku! E, buning chorasida bor: huv shahar chekkasidagi bir bog‘da hamma «domla, domla» deb ataydigan beminnat, arzonchi bir mardikor qalamini rostlab yo‘lingizga ko‘z tikib o‘tiribdi!

Birovlarning nomidan, birovlarining qiyofasiga kirib yozish, so‘z topib, jumla yasash zahmatlaridan bezor bo‘lganida domla sho‘rlik alam bilan o‘rnidan turib ketardi: shuni yozgan qo‘lginalaring sinsin-a, yozuvchilik da‘vo qilgan tilginalaring uzilib tushsin-a!

Ammo nachora — yeydigan og‘izni chandib qo‘yib bo‘lmasa! O‘sha olatasir zamon arafasida asli volidasining uzoqroq xolasimi, ammasimi sanalgan anovi yalmog‘iz kampirning zulmlaridan qochib nomi elas-elas ma‘lum ota yurtiga ketishni orzu qilgan o‘ksik bolaligi to‘g‘risida dov-daraxtga hasrat shaklida yozilgan ardoqli-arzanda qissasi jurnalda bosilib, allaqachon kepakka aylangan qalam haqiga bor-yo‘g‘i bir

qutigina tozaroq sigaret sotib olgani esida. Keyin uni qadrdon «Saraton»dan avval — har erta bir donadan avaylab yigirma kun chekkani ham yodida!

Domlaning birdan-bir ermagi, ovunchog'i mana shu bog', mana shu daraxtlar edi. Bu vaqtga kelib u — bir chekkasi azbaroyi kamxarjlik, undan ham burunroq kashandalik yo'tali sabab — sigaretdan voz kechib, nos otishga o'tgan; iyagiga bir tutamgina soqol ham qo'yib olgan, tepa sochining barakasi ketib, boshiga kalampir nusxa do'ppi bostirib yurar edi. Raftoridan zamonaviy yozuvchiligiga birov ishonmas, «domla-domla»lar ham qo'shilib, bilmaganlar uni yangi paydo bo'lgan dindorlardan deb o'ylar edi.

Aslida dindor uning o'g'li edi. Allaqayda xattotlik qiladigan oriq, rangpar bu yigit oyda bir-ikki daf'a tuguncha ko'tarib xabar olgani kelar, ota-bola o'rik tagidagi chorpoyada gaplari qovushmayroq xiyla zamon bir-biriga termilib o'tirar, o'g'il ketishga chog'langandagina o'rtada ikki og'iz savol-javob bo'lar edi.

— Haliyam o'qiyapsanmi?

— Alhamdulilloh.

— Namozingni o'qisang o'qi, lekin hushyor bo'l, bola!

— Asta'furulloh deng, dada!

Domla bu kalimani ichida takrorlab qo'yar, lekin ma'no-mohiyatini durustroq anglamas edi.

Domlani beg'araz yo'qlab turadigan yana bir zot — eski qadrdoni Olashovur. Darvoqe, bu laqab rahmatli rais bilan birga ketgan, u endi Olloshukurgina emas, rasmonasiga Ollohshukur — Ollohga shukrona aytib haj qilib kelgan hoji. Gapiradigan gapi — oyati karimayu hadisi shariflardan. Ikkovlon goho chorpoyada o'tirib o'sha yaxshi kunlarni, aziz otaxonlari — rahmatli raisni entika-entika eslashadi, so'ngra dov-daraxt, payvandu ko'chatdan gurunglashadi.

Domla undan negadir har gal huv anovi qaqildoq xotinni so'ragisi keladi, ammo istiholaga boradi: kimsan — hoji buva, noqulaydir!

Domlaning yana bir pinhona yupanchi bor — sutchi xotin. Har erta shu ayol sut ko'tarib kelganida ko'ngliga ajib bir nur kirgandek bo'ladi. Biror sabab bilan u ko'rinmay qolsa, o'zini kayga qo'yarini bilmay dilg'ash yuradi. Aytishlaricha, eri ko'p yildan buyon to'shakda — shol emish. Ammo nojo'ya biron fikrni xayoliga yo'latmaydi domla. Zinhor-bazinhor!

Sutchi xotin gohida past-baland ikki o'g'ilchasini ham ergashtirib kelardi. U aslida sog'lom, shirinso'z bir oddiy qishloq ayoli edi. Oylab shaharga tushmay, ayol zotini kam uchratadigan domlaga esa bamisoli farishta bo'lib ko'rinardi. Holbuki, domlaning o'zi bir vaqtlar unchalik ham farishta emas edi. Rahmatli xotinidan keyin u orqavarotdan «Saxiyxon» deb atalgan bir musahhih juvon bilan uncha-muncha muomala qilib yurib, xotinlardan ko'ngli qolgan. Laqab deganlari bekorga qo'yilmas!

Olllohshukur hoji hali Olashovurlik kezlaridayoq, vallomat raisning qavatida yuraverib, ko'p baloga aqli yetadigan pishiq-puxta sinchiga aylanib qolgan ekan. «Ko'rasiz, hademay bu yerlar talash bo'lib ketadi» deb bashorat qilgan edi, mana, aytgani keldi. Atigi uch-to'rt yil ichida gird-atrofdagi shunday hovlilar qurilib, shunday imoratlar qad rostladiki, ko'rganning aqli shoshadi. Domla bularga parvo qilmas, o'zining mana shu kaftdekkina bog'iyu ixchamgina kulbasi ko'ziga ne bir ajabtovur go'shadek tuyular edi.

Ammo keyingi ikki yil orasida yon-verida bir manzara paydo bo'ldiki, bahaybat qasrning poyida g'aribona mung'ayib turgan kulbani ko'rib, har qanday olijanob odam ham «buni zudlik bilan bu yerdan gumdon qilish darkor» degan fikrga kelishi tayin edi. Allaqanday nomdor bir boyvachcha ekan, avval so'l tomondagi katta-katta ikki joyni birlashtirib, bor hashamatini namoyish qildi. So'ngra domlaning o'ng tarafidagi hozircha bekor turgan daraxtzorni ham egallash harakatiga tushdi.

Darvoqe, dastavval bu yerlarda Yormat paydo bo'ldi. (Aslida uning ismi boshqa; maxallaga ixtiyoriy ravishda kayvoni bo'lib olgan Saidjalol «Akaxonning gumashtasi, ishboshi» deganidan keyin, «Qutlug'qon»dagi boyning gumashtasi xayoliga kelib, domla uni o'zicha Yormat deb atay boshladi.) Bo'yi Obid Asomdan sal tikrog'-u, vahima-siyosati unikidan o'n chandon zo'r. Akaxonning o'zi shu orada yo ikki, yo uch marta ko'rindi, xolos — hamma ishni mana shu shovvoz bitirdi! Qo'lida «sotka», tagida «Damas», bir zum tinmaydi. Kechayu kunduz yigirma-o'ttizlab mardikoru har raqam usta, vahimali bo'kirguvchi «MAZ»u «KRAZ»larga shu birgina jon — bosh! Yoqa ushlaymay, ofarin demay ilojingiz yo'q.

Xolisan aytganda, shularning sharofati bilan qishda loyi, yozda tuprog'i ko'pchib yotadigan qo'rg'on ko'chasi bir tekis qilib asfaltlandi, gaz quvuri keldi, kechalari chiroq o'chib qolmaydigan bo'ldi. «Har baloning bir nafi ham bordur» deb mashoyixlar bilib aytgan ekan.

Hovli-hasham bitishi arafasida bir kuni yaltiragan «Mersedes» haydab ajabtovur bir yoshgina xonim keldi.

(Har balodan boxabar Saidjalolning keyin shipshitishicha, akaxonning kenjatoy-erkatoy xotinlaridan ekan. Bu hovli-haram asli shu xonimga atab bino qilinayotgan emish.) Qansharida qora ko'zoynak, o'yinqaroq qizaloqlardek yengil irg'ishlab u bahaybat darvozadan ichkari urib ketdi-yu, chorak soatga qolmay qaytib chiqdi. Keyin ko'chada bir zum o'ylanib turgach, to'ppa-to'g'ri domlanning bog'iga kirib keldi.

Ayvonchasida nimagadir unnab yurgan domla bilan xuddi eski tanishlardek bemalol salomlashdi-da, borib chorpoyni bir chetiga o'tirdi. Alanglab bog'ni tomosha qila boshladi.

— Voy, buncha salqin bu yer! Voy, bog'ingiz buncha chiroyli-i!

— Keling, keling, qizim, — dedi kutilmagan tashrifdan shoshib qolgan domla. — O'tib, ana, bog'ni aylaning. Mevalardan uzib yeng. Tortinmang, dehqonchilik. O'zim ekkanman.

— To'g'risini aytaymi? — dedi xonim allaqanday sirli jilmayib. So'ng osmon barobar baland qo'shni devor tomon ishora qildi: — U yoqdan ko'ra sizning bog'ingiz yoqdi menga!

— Rahmat, rahmat, — deb qo'ydi domla taltayib. — Bu yoq ham o'zingizniki. Xohlagan paytingizda keling, dam oling, marhamat.

— Siz yozuvchi ekansiz-a? Mening tog'am shoir! Radiodan beradigan hamma qo'shiqlarni tog'am yozganlar!

Domla bir dasta anvoyi gul saralab, qo'liga ikki dona nashvati tutqazib xonimni ko'chaga kuzatdi.

Uch kunmi, to'rt kun o'tib akaxonning o'zi bilan ham tanishdi.

Bir kech nimadir yumush bilan eshikka chiqqan edi, qo'shni darvoza oldida qatorlashgan antiqa-antiqa moshinalar yonida so'zlashib turgan mehmonlar safidan bir kishi ajralib chiqib, domla tomon kela boshladi. Qirq-qirq besh yoshlar chamali novcha, xushsurat yigit. Bosh-oyoq qop-qora libosda.

— Domla — sizmi? — dedi u iliqlik bilan qo'l uzatib. — Da-a, pisatel! Bog'ingiz zo'rmish-u, hamma aytyapti! Bunday bir taklif ham qilmaysiz-a, qo'shni!

— E, kelsinlar, kelsinlar, — dedi domla xijolatdan beixtiyor qo'l qovushtirib. — Marhamat.

— Mayli, mayli, keyin. Hali biznikiga o'tasiz. Shoirilaringiz ham bo'ladi. Eng kattalari!

Baland devor bo'g'otlariga «ko'z qisib» turadigan turli-tuman chiroqchalar shodasi osilgan, o'rtadagi ko'shksimon shiyponidan o'ynoqi shu'lalar porlab yotgan o'rdadek hovlida shu kecha bir mahalga qadar bazm davom etdi. Chamasi, shahardagi boshqa to'y-tantanalarni tashlab, sara xonandayu sozandaning bari shu yerga yig'ilgan edi. Boz ustiga, yetti mahallaga eshitarli qilib kuchli karnaylar ham o'rnatilgan!

Domla hech qayoqqa chiqmadi. Eshik-derazasini berkitib, yoz kuni ichkarida qamalib yotdi.

Deyarli har hafta takrorlanadigan bunday tong-otar bazmlar chog'i u ko'pincha uyga kirib ketar, ammo hammayoqni larzaga solib gupillayotgan zamonaviy sozlar sadosidan na biror nima o'qiy olar, na yozuv-chizuv qilar, dimiqqan xonada asabiylashib o'tira-o'tira uyqusi qochib, azonga yaqingina bir muddat ko'zi ilinar edi.

Mana, qariyb ikki yildirki, halovat, osoyishtalik degan gaplarni tushingizda ko'rasiz! Hovli-joy qurilayotganda-ku og'ir moshinalarning shovqini, ustayu mardikorning baqir-chaqiri, har turli taq-tuq, tarillashu g'irillash, chang-to'zon kabilar bezor qilgan edi, endi esa ahvol — bu!

Aslida, hovli egalari bu yerda muqim yashamaydi, faqat bazmu ziyofat kechalari yoki shanba-yakshanba kunlari basseynida cho'milgani kelishadi: tag'in shalop-shulup, qiy-chuv. Saidjalolning guvohlik berishicha, shunday alomat uy-joyning nimasidir kenja kelinimizga ma'qul bo'lmagan. Hozir bir bog'bon, bir qorovulu yugurdak bola qarab turadi.

Yonma-yon qo'shni bo'laturib, domla bu hovliga qadam bosmagan, ul qo'shqavat ajib koshonani, tepasi qubbasimon ul kungurador shiyponlarni, suv tubiga o'rnatilgan rangdor chiroqlari kechasi kamalaksimon jilva ko'rsatadigan ul marmar basseynni kirib ko'zi bilan ko'rmagan deyilsa, ishonadigan odam topilarmikan? Aslida esa shunday — domla bularning jabrini bas deguncha ko'rgan, ammo qandaydir irim qilibmi, boshqami, ishqilib shu yoqqa oyog'i tortmagani rost.

Bu yoqda bazmu ziyofat, bu yoqda — domlanning o'ng tarafidagi daraxtzor o'rnida yana allanimabalo qurish taraddudi boshlangan; zora bunisi nozikta'b kelinimizga ma'qul kelsa! Yana shovqin-suron, yana tarillashu g'irillash, yana qum-shag'al, chang-to'zon! Chidaysiz. Chidayolmasangiz — yo qochib qutuling, yo o'lib! Qochib qayga borasiz? Bosh urgan tuynugingiz-da — tag'in bir g'alva! Unisi esa sizning qo'lingiz-da emas; jonning shirinligi-chi! Yagona chorasi — chidamoq!

Ana shunday tarang kunlarning birida — o'rgangan qulog'ini kar qilib domla chorpoyni kitob varaqlab yotgan edi — qo'qqisdan Yormat kirib keldi. Yonida — Saidjalol. Senga nima deng? Choponining barini

beliga bog‘lab, xohlagan xonadoniga ishshayibgina kirib boraveradi. U yerda ko‘rgan-eshitganini keyin bir zumda butun qo‘rg‘on bo‘ylab yoyib chiqadi. Yuziga solsangiz, «ha, shu — ko‘rdim, eshitdim» deya baqrayib turaveradi. Birovga do‘stmi, dushmanligini o‘zi ham bilmasa kerak. Mavhum, mujmal nusxa!

— Gap bunday, domla, — dedi pakana Yormat daromad-paromadsiz, uning ko‘kragiga o‘zicha do‘stona, aslida betakalluflarcha shapatilab qo‘yib. — Bog‘ni bizga berasiz!

— Qanaqa bog‘? Nega? Nima uchun? — dedi dovdirab domla.

— Sizga, — Yormat savol-pavolni eshitmagandek, qo‘shni daraxtzor tomonni ko‘rsatdi, — mana bu yoqdan zo‘r bir uy qurib beriladi. Buningiz nima, uymi shuyam?! Bundan o‘n barobar zo‘r bo‘ladi. Zamonaviy!

— O‘n barobar zo‘r! — deya uni quvvatlab qo‘ydi dalloli ham.

Shu tobda birov joningni ber desa, domla balki o‘ylab ko‘rarmidi — bu bedodliklardan to‘yib ketgan odamga sabil jon nima kerak? Lekin — 6u bog‘!.. Qancha mehr, qancha mehnat sarflangan!

— Yormatjon ukam, o‘ylab gapiryapsizmi o‘zi?

Domlaning og‘zidan chiqib ketgan begona ismga gumashta parvo ham qilmadi. Uning asl nomidan ko‘ra muhimroq ishlari bisyor edi.

— Bog‘ingiz katta xovliga qo‘shiladi, akaxonning topshirig‘i shunday! — deya hukm kildi Yormat. — Bo‘lmasa, o‘rtada qolib ketasiz-da. Har jihatdan noqulay. Aytib qo‘yay, domla, siz yutyapsiz!

— Qo‘shiladi! Siz yutasiz, domla! — dedi Said dallol xuddi o‘zi ham bir nima yutadigandek.

— O‘ylab ko‘ring, zo‘r variant! Ha, darvoqe, akaxonning sizga boshqa bir topshirig‘iyam bor. Kitob yozib berasiz! Akaxonning hayotidan. Kam bo‘lmaysiz, domla! Kelishdig-a?

— Ukam, ko‘rib turibsiz, men bir yolg‘iz, keksaygan odamman. Iltimos, tinch qo‘yinglar meni. Yormat shartta burilib eshik tomon yurdi.

— Tem bolee! Bir kun baribir bizniki bo‘ladi bu bog‘!

Shu kecha domla tun-yarimda qattiq bir og‘rikdan uyg‘onib ketdi. Hammayog‘ini ter bosgan. Nuqul kekirgisi keladi. Go‘yo shunday qilsa, yengil tortadigandek, og‘riq pasayadigandek. Ammo harchand urinma-sin, kekirolmaydi. Uning o‘rniga og‘zidan zaharolud bir suv keladi, xolos. Ichi yonib-yallig‘lanib ketayotgandek, ichak-chavog‘ini ayovsiz bir panja g‘ijimlab burayotgandek...

Tongga qadar yerda dumalab, voy-voylab chiqdi. Bir balo bo‘lganga o‘xshaydi, tezda do‘xtirga borish kerak.

Ertalab turib bir azobda eshik-derazasini mahkamladi, keyin qo‘lida ul-bul solingan yelimxalta, darvozasi oldida g‘ujanak bo‘lib yo‘l poylamoqqa tushdi: zora biron moshina o‘tib qolsa!

Ittifoqo bir «Damas» ko‘rindi. Yormat! Domla battar g‘ujanak bo‘lib oldi. Sezgir gumashta vaziyatni darxol angladi. Moshinasini shartta orqaga burib, qo‘yarda-qo‘ymay domlani qo‘ltig‘idan olib unga o‘tqizdi. Yo‘l bo‘yi biron og‘iz churk etmay, bemorni shu yaqin o‘rtadagi kasalxonaga eltib tashladi.

Domlaning eski dardi qo‘zg‘ab, o‘n ikki barmoqli ichagida torayish — burishiq hosil bo‘lgan ekan. «Kesish kerak! — dedi do‘xtirlar. — Aks holda yorilib ketishi mumkin!»

Kesdilar, yordilar. Uchinchi kunimidi, domla o‘ziga keldi.

Biroq — balo degani egizak tug‘ilgan. Domla oyoqqa turib yura boshlaganining ertasi kuni kechgacha yotgan tumbochka ustidan nimadir olmoqchi bo‘lib uzalganida nogahon ko‘kragini changallab, karavotdan osilib qoldi. Yurak xuruji!

Tag‘in qaytib uni jonlantirish bo‘limiga o‘tkaz-dilar. Ahvoli xiyla og‘ir edi. Do‘xtirlarning boshi qotgan: keksa odamga bunday qaltis ikki dard birdan yopishsa!..

Qaydandir darak topgan Oллоhshukur hoji kunora shu yerda. Mullavachcha o‘g‘il ham ertadan kechgacha shu atrofda. Yana kimi bor edi? Hemiri bir choy-chaqa evaziga azza-bazza kitob yozdirib ketgan anovi azamat shogirdlar qayda ekan endi?

Mayli, mayli, boshga tushganni — ko‘z ko‘rar. «Ana ketdi, mana ketdi» bo‘lib yotgan bandasi na bir nimani ko‘radi, na bir nima qulog‘iga kiradi. Shunday ekan, gapni bu yoqdan eshiting.

Bu yoqda — qo‘rg‘onda tinib-tinchimas korchalon Yormat, doim tayyor hangomatalab Saidjalol yoni-da, domlaning bog‘iga kirib, eniga-bo‘yiga qadamlab uni o‘lchayotir. Keyin chorpoyada o‘tirib ikkovlon allanimalarni chamalaydi, mo‘ljallaydi, qandaydir rejalar tuzadi. Xullas, kasalxonadan bir sas chiqsa — bas! Kutilgan xabar esa kelavermadi. Shu orada ni-

madir bo‘ldiyu barcha tadbir-tadorik taqa-taq to‘xtadi. Hashamatli hovliga qulf solindi. Tevarak-atrof suv quygandek birdan jimjit bo‘lib qoldi. Hammavaqt hozir Yormat ham qayoqqadir g‘oyib bo‘lgan. Uyidan

ilonmi, chayonmi chiqqan Saidjalolgina choponi barlarini beliga chirmab, xonadonma-xonadon bosh suqib charchamaydi: «Eshitdingizmi? Eshitdingizmi?»

Domla kasalxonada uzoq yotdi. Lekin, buni qarangki, tuzala boshladi. Ruhida ham ajib bir o'zgarish, tozarish ro'y berayotgandek. Faqat bog'ini sog'ingani sog'ingan.

U kasalxonadan chiqqanining ertasi sutchi xotin keldi. Yonida o'g'ilchalari. Kimdandir eshitgan ekan. Xabar ololmaganini aytib, xijolatomuz uzrxohlik qildi. Chorpoyada o'tirib birpas hol-ahvol so'rashdilar. Ko'ngli kundek yorishib ketgan domla bog'ini oralab, ikki chelakka to'ldirib meva-cheva terib keldi. U kelgunicha — besh-o'n daqiqa ichida — ayol ayvonchadagi po'panak bosib ketgan idish-tovog'ini chinnidek qilib qo'yibdi. Keyin ming bir istiholayu iymonishlar bilan olgan chelaklarini o'g'illariga ko'tartirib jo'narkan (bolalarning esa bu ma'mur bog'dan, saxiy amakining yonidan jilgisi yo'q), kir-chiri bo'lsa, bajonidil yuvib berishini aytdi.

Na gap-so'zlarida, na xatti-harakatida erkak ki-shining ko'ngliga g'ulg'ula soladigan biron ishorat bo'lsa-chi! E xudo, mana shunday mehribon, pokiza ayollar ham bor-a dunyoda!

Bir o'lib-tirilgan odam endi boshqacha yashamoqqa qaror bergan edi. Bu yog'i qancha qolgani noma'lum, nimadir ish qilmoqqa ulgurish kerak. U endi tevarak-atrofga beparvo, nega hammayoq bunday jimjit, sokin deb ham bosh qotirmas, o'zi bilan o'zi, ko'ngil dunyosiga sho'ng'ib ketgan edi. Oldinda kuz nishona berib kelar, kechalari salqin, bunday havoda qiyqirib cho'milishu yovvoyi bazm qurishlarga balo bormi, degan xayolga borar edi o'zicha. Darhaqiqat, quvnoq yoz mavsumi tugab, ko'pchilik shaharga qaytgan, qo'rg'on huvillab, gaplashadigan odam ham qolmagan hisob.

Yozuvchi yeng shimarib, dardmand kunlarida ko'nglida tug'ilgan kitobini yozishga kirishdi. «Abadiy og'ochlar» deb nomlangan bu asarda daraxtlar hayotini odamlar hayotiga mengzab tasvirlash niyat qilingan edi. Buning uchun uzoqqa bormoq yo bosh qotirmoq hojati yo'q — o'z umrini bir sidra eslasa, bog'idagi daraxtlarni sinchiklabroq nazardan o'tkazsa, kifoya. Taassufli joyi shundaki, bu oddiygina muqoyasada odam bolasi yutqazmog'i azaldanoq muqarrar qilingan. Mana, karillagan rais buvamiz endi yo'q, idorasi oldidagi chinor esa hamon gurkirab turibdi. Yoki, deylik, siz bu dunyodan ketasiz-u, ne azob-mashaqqatlar bilan tiklagan uy-joyingiz, o'stirgan bog'ingiz qoladi — ordona! Loaqal o'zi o'tqazgan bir og'ochchalik — yog'ochchalik ham bo'lolmasa-ya odamzod?!

Havo mayin, muloyim, shoir aytganidek — «u endi yondirmas, yaltirar faqat». Chorpoya ustiga xontaxtani qo'yib olgan, ana shu orombaxsh ma'sumiyat qo'ynida o'tirib yozuvchi kun bo'yi moshinkasini chiqillatgani chiqillatgan. Yonida sutchi xotinning kenja o'g'ilchasi. Ertalab oyisi bilan kelgan-u, tixirlik qilib shu yerda qolgan. Har zamon serbaraka bog'ni aylanib, meva-cheva terib, maynayu chumchuklar bilan o'ynashib keladi. Keyin xontaxtaning bir chetidan joy olib, u ham o'zicha yozuv-chizuv qiladi. «Sendan yozuvchi chiqadi-yov» degan maqtovdan taltayib, oldidagi qog'ozga battar yopishadi.

— Amaki, vergul zo'rmi, nuqtami? — deb so'raydi bo'lajak adib yozuvidan bosh ko'tarib.

Qanchalab kitob bitib, umr bo'yi muharrirlik qilgan odam bolaning shugina savolidan lol, o'ylanib qoladi.

— Nuqta zo'r bo'lsa kerak-da. Verguling bir gapda bir nechta bo'lishi mumkin, nuqta esa — bitta!

— Lekin vergulning dumi uzun-ku?!

— Vergul — gap hali davom etadi degani. Nuqta qo'yildimi, demak — bas, tamom!

— Darrov tamom bo'lgandan ko'ra, davom etgani yaxshi emasmi?

Yozuvchi shogirdchasiga qarab daf'atan baqrayib qoladi: «Tamom bo'lgandan ko'ra, davom etgani yaxshi... Nimaning? Ajabo!»

— Sendan zo'r yozuvchi chiqadi-yov! — deya bolaning boshini silab qo'yadi keyin.

Ana shunday beg'ubor, fayzli kunlarning birida, nihoyat, ko'pdan buyon kutilgan, ammo befayz odamning o'zi paydo bo'ladi. Choponi barlarini beliga o'ragan, ishshaygancha kelib u chorpoya chetiga o'rnashadi.

Yozda Chortoqda dam olgan ekan, kecha qaytibdi.

— Eshitgandirsiz-a, domla, — deydi xabarkash suyunchi olmoqchidek, ko'zlari bejo yiltillab. — Siz kasalxonada yotganda qo'shningiz qamalib qoldi!

— Ie, chatoq bo'пти-ku! Nima ayb qilgan ekan?

— Bu yog'ini eshiting-da, — deydi allanechuk zavq bilan kasofat. — Qamoqda o'zini osib qo'yibdi!

— Yo'g'-e?! Shundoq yosh yigit-a? E, sho'rlik! Attang, attang!

— Qilma — toparsan, deydilar-ku!

— Yormatimiz-chi, u qaerda ekan?

— Yana bir akaxonning pinjiga kirib, ayshini surib yurgandir-da, kim bilsin! E, unaqalarga balo ham urmaydi, domla, o‘ylamang! Ular doim suvdan quruk chiqqan, ha! Chortoqqa ketishimdan oldin Oloy bozorida uchratganday bo‘luvdim. Aytaymi, kim bilan ekan? Boyvachchaning huv artistga o‘xshagan kenja xotinchasini ko‘rgansiz-a? «Mersedes» haydab kelardi-ku. Xoh ishonang, xoh ishonmang, o‘shaginani qo‘ltiqlab yuribdi! Qotib kopman-a!

— Qo‘ying shunaqa gaplarni! — deydi yozuvchi birdan ta’bi kirlanib. — Manovi sho‘rlikka achinadi odam. Shundoq yigit-a!

— Nimasiga achinasiz, domla, nimasiga? Shuncha mol-dunyo yig‘di, yedi, ichdi, yurdi, surdi — yetar! Birovga choh qazisang — o‘zing tushasan, deydilar-ku. Mana — tushdi! Siz esa... Yozuvchi nogahon titrab ketadi. O‘qrayadi. Qattiq o‘qrayadi.

— Hammamiz ham o‘lamiz, Jalolxon!

Bu gap «Tur endi, xalaqit beryapsan menga!» degani ham edi.

Shunda hamon yozuv-chizuvdan bosh ko‘tarmay o‘tirgan shogirdning «ilhomini jo‘shib», ustozini yana savolga tutadi:

— Amaki, so‘roq belgisi zo‘rmi, undovmi?